

zan trend ugašanja starih mestnih jeder. Tako se center mesta transformira v njegovo margino, nekdanja mestna dogajanja pa se v novih, globalnih in univerzalnih oblikah odvijajo na nekdanji mestni margini!

Nekoliko vzpodbudnejše pa je stanje dvorišč v javni funkciji. Zanimiva je vsebinska zapolnitev z umetniškimi vsebinami, čeprav mestoma pokriti zidovi dvorišč z grafiti delujejo prej v smeri potrditve marginalnega vtisa kot pa nasprotno. Tudi v Celju se poskuša oblikovati t. i. umetniška četrt, kjer naj umetniška ustvarjalnost in kreativnost obogatijo mestni utrip. Uspešnih zgledov za takšne pristope je v Evropi več kot dovolj in upajmo, da jim bo sledil tudi celjski primer. Opazen je tudi arhitekturni trend pokrivanja dvorišč, predvsem javnih kulturnih ustanov, saj tak prostor omogoča razširitev dejavnosti.

Čeprav le korak stran od uhojenih poti, so dvorišča skrita očem in razmišljanju, pogledi individuuma 21. stoletja pa so uprte v »tehnopolise in mole«, hiper nakupovalne centre in globalne brezosebne mlino za zadovoljevanje potreb potrošniške družbe. A identifikacijski potenciali mest so drugje – tudi v dvoriščih kot zelenih oazah sredi mesta, kot družabnih vozliščih in srečevališčih, kot prostorih sprostitev in igre.

Ob naši raziskavi smo obiskali in dokumentirali sedemnajst velikih in osemindeset majhnih dvorišč v centru mesta Celja. Veseli me, da so se delavnice udeležili nekateri kolegi, s katerimi smo sodelovali že med lanskoletno raziskavo (Klemen Bratuša, Mateja Gorjup, Sonja Herzog), ter nova imena – Tadeja Valentan, Maša Zavrtanik, Tanja Rijavec, Martina Fekonja in Sandra Jazbec. Zahvaljujem se vsem udeležencem za trud, prav tako pa tudi vsem informatorjem za sodelovanje. Vsem sodelujočim in drugim velja povabilo k sodelovanju tudi prihodnje leto, ko bomo dokumentirali zgodbe celjskih taksistov.

Etnološko delavnico *Urbani fenomeni / Muzejske perspektive* je omogočila Mestna občina Celje, Oddelek za družbene dejavnosti, služba za izobraževanje, zato zahvala ga. Olgi Petrak.

Literatura

FERLEŽ, Jerneja: *Mariborska dvorišča. Etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center Maribor, 2001 (Ko te napiše knjiga; 1), 268 str.

DVORIŠČE – NAŠE OGLEDALO

Dvorišče je prostor, ki mu lahko skozi različna obdobja obstoja pripišemo večplastne tako pomene kot funkcionalne namene. V *Slovenskem etnološkem leksikonu* je zapisano, da je v mestnem okolju dvorišče »največkrat prostor za hišo, včasih ob njej ali pred njo. Pogosto se deli na srednje gosp. d. in na vrt v ozadju parcele. Do srede 20. stol. je bilo d. pomemben gosp. prostor, povezan z gospodinjstvom (hramba smeti, kuriva, vodnjaki, pranje, sušenje perila), obrtjo, prebivanjem (manjše bivalne enote, stranišča), živinorejo (hlevi, gnojišča) in transportom (remize, garaže); pozneje je postal vedno bolj prostor za druženje sosedov in otroške igre« (Hazler, Ferlež in Cevc 2004: 108).

V času terenskega dela sva se osredotočila zlasti na sodobno izrabo izbranih prostorov. Na terenu sva ugotovila, da so mestna dvorišča tudi odsev sodobnega sveta in nas samih: ograjevanje, plačljivo preživljanje prostega časa, individualnost in porast starejše populacije. V besedilu bova obravnavala opazen prehod od prostora združevanja in opravljanja skupne dejavnosti (npr. pranje, odlaganje smeti, vrtičkanje, posedaenje in kramljanje, igranje ipd.) do danes, ko večino dvorišč zapolnjujejo parkirani avtomobili in gostinski lokali, o gredičah pa skoraj ni več ne sluha ne duha.

V kratkem poročilu o najinem delu na delavnici bova pro-

blematizirala naslednje tematske sklope: lokale, parkirišča, dvorišča/odlagališča in zasebno/javno. Pri etnološkem preučevanju mestnih dvorišč sva se srečala tudi z nasprotujočimi pogledi, kar pomeni, da o dvoriščih ne moremo govoriti enoznačno. Potrditev tega dejstva so primeri dvorišč, na katerih se izvaja gostinska dejavnost. V pogovorih nama je večina okoliških stanovalcev še vedno v en glas zatrjevala, da naj bi bilo dvorišče zaseben prostor oziroma da to je, izvajanje gostinske dejavnosti pa te trditve ne potrjuje. Na podlagi mnogih opazovanj, pogovorov in premlevanj meniva, da gre pri dvoriščih tako za zaseben kot tudi javen prostor, kajti v najinih primerih gre za preplet obojega.

Pojma javnosti in zasebnosti sta se skozi zgodovino nenehno bogatila z dodatnimi pomeni; današnji pomen se je izoblikoval šele v 19. stoletju. Takrat se je namreč prostor proizvodnje ločil od prostora prebivanja: svet zasebnosti je postal neke vrste zatočišče po opravljenem delu, hkrati pa tudi zatočišče pred brezosebnimi stiki, ki so v določenem smislu značilni za urbana središča (Ferlež 2001: 24).

Zanimala naju je tudi funkcionalna raba dvorišč v sodobnem času, ki gre v glavnem v smeri izrabe prostora za parkirišča in/ali izvajanje gostinske dejavnosti. Torej se je primarna funkcija dvorišča kot prostora druženja in združevanja sta-

* Klemen Bratuša, študent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 3256 Bistrica ob Sotli, Bistrica ob Sotli 59b, E-naslov: regrat@gmail.com; Mateja Gorjup, študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 3222 Dramlje, Svetelka 17, E-naslov: gorjup.mateja@gmail.com.

»No parking.«

Fototeka muzeja novejšje zgodovine Celje, junij 2008

novalcev, katerim pripada, sčasoma izgubila. V preteklosti je dvoriščni prostor prežemala povsem drugačna energija kot danes. V večini primerov so del prostora zajemali vrtovi in skupne pralnice ter prostor, namenjen igri otrok in posedanju starejših. Tako bi lahko dvorišču pripisali pomembno vlogo pri medsebojnem druženju stanovalcev.

Dandanes pa obravnavani prostor vse bolj pridobiva komercialno funkcijo – prostor namreč izkoriščajo gostinski lokali za svoje storitvene dejavnosti. Dvorišče je prostor oddiha, pretočnosti, svežine, naravne svetlobe, sonca ali dežja. Lepo in prijetno urejen gostinski letni vrt na dvorišču vsekakor pritegne stranke. Če gledamo na mestna dvorišča zgolj skozi prizmo gostinske dejavnosti, bi lahko posplošili, da je s tem prosti čas postal plačljiv. Na tem primeru lahko govorimo o nadgradnji pojma prostega časa, ki je nastal z začetkom industrijske revolucije.¹ Danes je industrija prostega časa med hitro rastočimi dejavnostmi in zdi se, da je postal smisel prostega časa tudi ta, da ljudje zapravijo čim več težko prigranega denarja (Marcuse 1968: 27, 28). Na tej podlagi lahko rečemo, da je poraba denarja nekakšno zagotovilo, da bo človek, ki zapravi ves denar, tudi v prihodnje vztrajal v produkcijskem procesu. Že bežen pogled na vsakdanje preživljanje prostega časa je dokaz, da za sodobno preživljanje prostega časa porabimo vse več denarja: za igrače, širokopasovni internet, sodobni računalnik, kakovostno športno opremo, izlete in potovanja, itd. Lahko bi rekli, da je temeljna oblika preživljanja prostega časa potrošnja in ne proizvodnja. Podobno trdi tudi Zygmunt Bauman, ki pravi, da so danes glavni viri dobičkov ideje, ne pa materialni predmeti (2002: 191). Pravzaprav razmišljanje o potrošništvu v Celju ne sovпада povsem s trdom Mestne občine Celje, ki skuša ustvariti podobo o Celju kot inovativnem mestu, če vzamemo na znanje, da ima to mesto največ trgovskih površin na prebivalca (v Velenju je toliko trgovin kot v Celju).²

Dvorišča se danes v vse večjem obsegu spreminjajo v parki-

Zasebno je postalo javno.

Fototeka muzeja novejšje zgodovine Celje, junij 2008

rišča. So namreč prikladen prostor blizu stanovanj, katerih lastnike teži stiska s parkirnimi prostori. Če dvorišča ne zapolnjuje katera od (v glavnem storitvenih) dejavnosti, so tam ponavadi parkirišča. Za rešitev stiske s parkirišči predlagava, da bi Mestna občina Celje stanovalcem stavb z dvorišči deloma ali v celoti subvencionirala parkiranje v eni izmed garažnih hiš. Hkrati bi bil to korak naprej pri ustvarjanju podobe Celja kot ljudem in okolju prijaznega mesta brez prometa v mestnem jedru.

Pri ogledu mestnih dvorišč sva opazila tudi trend, značilen za sodoben svet: ograjevanje. Omenjeni pojav sem Klemen Bratuša (2007) opisal tudi v seminarski nalogi z naslovom Procesi discipliniranja in reguliranja študentov v študentskem naselju Rožna dolina, kjer ugotavljam, da so obnove študentskih domov v večini primerov neprimerne za vsakdanjo interakcijo študentov: skupnih prostorov je vse manj oziroma so manjši, vedno več je apartmajev in tihih domov. Danes se vedno več denarja porabi za zagotavljanje varnosti in zasebnosti. Skušamo se čim bolj individualizirati, kar povzroča vse večjo apatičnost in s tem slabljenje družbenih vezi. Zanimivo pri tem je, da vse večja individualizacija povzroča slabitev moči množice, s katero bi se lahko uprla obstoječi družbeni (strukturirajoči se) strukturi. Z ograjevanjem mestnih dvorišč so stanovalci onemogočili njihovo prehodnost, kar naj bila glavna značilnost dvorišč. Sogovorniki so navedli kar nekaj primerov spreminjanja dvorišč v odlagališča raznih trenutno neuporabnih predmetov. Zelo grobo rečeno bi to lahko veljalo tudi za ljudi z dna družbene lestvice, ki jih kapitalistična ureditev potiska na sam rob preživetja; sogovorniki so nama povedali, da se včasih na dvorišča zatekajo tudi brezdomci in narkomani.

Na podlagi terenskega dela, pogovora s stanujočimi in z ljudmi, ki jim dvorišče rabi kot pomožni prostor za opravljanje njihove storitvene dejavnosti ali kot parkirišče, sva potrdila začetno misel, da dvoriščni prostor iz sfere zasebnega vse bolj prehaja v sfero javnega. Torej, prostor se širi in odpira, kar pa ni vselej po godu stanovalcev, zlasti ne starejših. Pogovarjala sva se s tremi zaposlenimi v treh različnih og-

1 <http://www.sl.wikipedia.org/wiki/Sport>, 20. 8. 2008.

2 <http://www.tv1.si/news.aspx?newsid=1638&katid=1>, 20. 8. 2008.

stinskih lokalih. Vsi so poudarili pozitiven vpliv dvorišča na njihovo dejavnost. Zlasti v toplejših mesecih se ljudje veliko raje zadržujejo na prostem. Z uveljavitvijo protikadilskega zakona pa na letnih vrtovih tudi v hladnejših mesecih ne primanjkuje strank. Sogovorniki, ki so dvorišče namenili za parkirišče svojih strank – kot na primer Galerija Okvir in Frizerski salon Zora – so pohvalili priročnost prostora, saj se stranke pripeljejo praktično do praga, kjer se izvaja zelena dejavnost.

Na podlagi opravljenega terenskega dela, prebrane literature, izkušenj, mnogih diskusij, tako s kolegi kot z različnimi strokovnjaki, s stanovalci in z mimoidočimi, lahko skleneva, da se je dvoriščni prostor skozi čas transformiral. Opazila sva precejšnjo dvojnost glede vrednotenja tovrstnih sprememb. Čeprav izhajajo iz ljudi samih, jih imajo nekateri za negativne, v smislu, da jim je dvorišče dolgo časa nudilo prostor intime in zavetja pred neosebno mesto.

Na koncu želiva izreči pohvalo Muzeju novejšje zgodovine

Celje, še zlasti gonilni sili projekta, Tanji Roženberger Šega. Izkušnje, pridobljene pri tovrstnem terenskem delu in pomoč ustreznih strokovnjakov imajo dragocen pomen in so dobra naložba v prihodnost.

Viri in literatura

BAUMAN, Zygmunt: *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba / *cf., 2002.

BRATUŠA, Klemen: *Procesi discipliniranja in reguliranja študentov v študentskem naselju Rožna Dolina*. Neobjavljeno seminarsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2008.

FERLEŽ, Jerneja: *Mariborska dvorišča. Etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center, 2001.

HAZLER Vito, Jerneja Ferlež in Tone Cevc: 'Dvorišče (geselski članek).' V: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 2004, 108.

MARCUSE, Herbert: *One-dimensional man: studies in the ideology of advanced industrial society*. London in New York: Routledge Classics, 2002.

DVORIŠČA – SVEŽE BARVE MESTNIH JEDER

Materialna pričevanja, v našem primeru celjska dvorišča oziroma integralni deli starega mestnega jedra, »zelo učinkovito razkrivajo življenje ljudi – seveda le do takrat, dokler ne pozabimo, da se za stvarmi skrivajo ljudje, ki so njihovi tvorniki in uporabniki« (Muršič, v Ferlež 2001: na ovitku). Na dvorišču umetniške četrti v Celju se skriva zgodba raznih barv in značajev, v njej pa utripa kup nerešenih vprašanj. In kako to zgodbo doživljajo njeni akterji?

Na različne načine. Za umetnike in goste je prostor prijetno sožitje umetniških galerijic in gostinskega lokala, ki si iznajdljivo delita stranke, za manj posrečeno kombinacijo pa so se izkazali stanovalci in umetniki, med katerimi pogosto prihaja do nesoglasij; za umetnike je dvorišče javni prostor, medtem ko bi si prvi želeli več miru in zasebnosti. Tako njihovo bivanjsko sožitje traja le do polnoči. Čemerne poglede pa zbuja tudi drugi dejavniki; ob vstopu obiskovalca pozdravijo barviti grafiti, ki po mnenju tamkajšnje stanovalke neprijemno posegajo v arhitekturo prostora, vključno s številnimi drugimi motečimi stvarmi, kot so modro pobarvana korita, konfini, ipd. V preteklosti je dvorišče že bilo prizorišče gledaliških predstav (v lanskem letu sta bili realizirani dve, o. p.), s strani enega od informatorjev¹ pa je bila izražena tudi želja po manjših koncertih (v stilu kantavtorja Iztoka Mlakarja, o. p.), kjer pa se žal zatakne pri dovoljenju. Pred dvema desetletjema obnovljena umetniška četrt tako

ni nikoli zares zaživela, saj pretežno deluje kot delovni in v manjši meri kot galerijski prostor. Razlog je majhna površina oziroma pomanjkanje prostorov, na drugi strani pa se težava skriva predvsem za skeptičnimi občinskimi vrati, ki za omenjeni del mesta nimajo pravega posluha in jim nekako ne uspe najti pravega načina za privabljanje turistov. Tako v četrt v glavnem zahajajo le gostje lokala, stranke, ki bi želele tam res kaj kupiti, pa so izjeme. Skratka, ob nedelovanju sistema, ravnodušnem odnosu, pomanjkanju interesa in pomoči uspešna revitalizacija ostaja le utopična ideja.

Še pred desetletji so bila dvorišča polna življenja, danes pa dremajo v objemu praznine. Razloge za to lahko iščemo tako v medsebojni odtujenosti, ki je stil sodobnega življenja, kot tudi v prevladi ekonomije nad zavestjo.² Za ponazoritev poudarjam naslednje zaskrbljujoče podatke: v obdobju med letoma 1975 in 1990 je bilo (v starem mestnem jedru Celja, o. p.) obnovljenih pet stavb, vključno z njihovimi dvoriščnimi objekti (Roženberger Šega 1996:18). Ažurne podatke mi je posredovala konservatorica Branka Primc z ZVKD, OE Celje, da se namreč po letu 1990 ni celovito prenovila niti ena meščanska hiša z notranjim dvoriščem. S spremembo družbenega sistema in z uvedbo zasebne lastnine je bila prekinjena tudi načrtna celovita prenova starega mestnega jedra in njegovega stanovanjskega fonda v meščanskih hišah, ki je v prejšnjem sistemu potekala pod finančnim in organizacijskim

¹ Informator je kot slikar uporabnik enega tamkajšnjih ateljejev.

² Dvorišča ogroža pozidava, zelenih površin ni oziroma so zanemarjene.

* Sandra Jazbec, absolventka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1111 Ljubljana, Cesta na Brdo 11, E-naslov: sandranthropologinja@gmail.com